

תפילה ועבודה – על מהגרי עבודה ומבקשי מקלט בישראל ועולמם הדתי

סיכום ערב העיון השנתי לזכרו של דניאל רוסינג

ב-26 בנובמבר 2013, התקיים ערב העיון השנתי לזכרו של דניאל רוסינג, יהודי שומר מצוות, שהקדיש את חייו לדיאלוג בין העם היהודי והנוצרים במדינת ישראל. הוא הלך לעולמו ב-2010 ומאז כל שנה מתקיים ערב לזכרו ביוזמת הארגון שהקים - מרכז ירושלים ליחסים בין יהודים ונוצרים, ומכון ירושלים לחקר ישראל.

השנה הערב התמקד בנושא מהגרי העבודה ומבקשי המקלט הנוצרים בישראל וחייהם הדתיים. שלושת הדוברים בערב היו: פרופ' גליה צבר מהחוג ללימודי המזה"ת ואפריקה באוניברסיטת תל-אביב שחקרה את הנושא של מהגרי העבודה מאפריקה בישראל, האב דוד נויהאוז, סגן הפטריארך הלטיני ומתאם עבודת הכנסייה בקרב אוכלוסיית מהגרי העבודה ומבקשי המקלט הקתוליים, והאחות מוניקה נבלטה, נזירה פרנציסקאנית קתולית המשמשת מזכירת הוועדה המתאמת את עבודת הכנסייה עם המהגרים.

בהרצאה הראשונה עסקה פרופ' גליה צבר בנושא קהילות מהגרי העבודה האפריקאים וחייהם הרוחניים. היא חשפה בפני הקהל הישראלי את עולמם החברתי, התרבותי ובעיקר הרוחני והדתי של מהגרי העבודה מאפריקה בשנות התשעים של המאה הקודמת ומאבקם להקים בישראל קהילות חיות ותוססות בכל תחומי החיים. היא תיארה את התהליכים הפוליטיים והכלכליים שהביאו את מהגרי העבודה מאפריקה לארץ ואת גירושם בשנת 2000.

הגירה משמעותית לישראל של מהגרי עבודה, שלא על פי חוק השבות, החלה בסוף שנות ה-80, כאשר בעקבות האינתיפאדה הראשונה, הוחלט לסגור את שערי המדינה לעובדים פלסטיניים. בעקבות זאת נוצר מחסור גדול בידיים עובדות בתחומי החקלאות והבניין, במקביל לעלייה ההמונית מברית המועצות שהביאה לצורך בבנייה ובפיתוח נרחבים. המדינה ביוזמתה החליטה להעניק אשרות עבודה עבור מהגרי עבודה ותוך 6 שנים בלבד הגיע מספר אשרות העבודה לכ-200,000. בשנת 2000 עמד מספר מהגרי העבודה בישראל על כ-250,000 איש - כ-10% מכוח העבודה בישראל.

המדינה הייתה אחראית לאכוף את יציאתם של מהגרי העבודה מן הארץ (שאמורים היו לבוא לזמן קצוב) ולקבוע מדיניות הגירה ברורה, אך היא לא עשתה זאת ורבים מן העובדים נשארו בארץ, הקימו משפחות והחלו לבנות לעצמם חיים חדשים כאשר הם משתלבים בעיקר בתחומי הבניין, החקלאות והסיעוד (בהדרגה נוספו מקצועות נוספים שהישראלים לא מוכנים לעבוד בהם). פרופ' צבר הדגישה את ההתעלמות של המשל הישראלי מן התופעה ואת העדר ההבנה ש"העובדים הזרים הם בראש ובראשונה בני אדם בעלי רצונות וצרכים משלהם ולא רובוטים שניתן להעבירם בקלות ממקום למקום". מרגע שהמדינה נפתחה למהגרים החלו להגיע גם

עובדים שלא הוזמנו. הם הגיעו בעיקר מאמריקה הלטינית ומאפריקה ללא אשרות מתאימות. מהגרים אלה הגיעו לשוק העבודה למקצועות שהישראלים כבר אינם מוכנים לעבוד בהם. הביקוש לעובדים בשכר נמוך הביא את הרשויות להעלים עין מזרם העובדים ה"בלתי חוקיים". האפריקאים שהגיעו לארץ, נכנסו בעזרת שתי ויזות: ויזת תייר וויזת צליינים. ברגע שפקע תוקפה של הויזה הם הפכו לשוהים בלתי חוקים. כך במשך שנים רבות (לעיתים 10 שנים ויותר), חיו בארץ מהגרים אפריקאיים ללא מעמד, ולמרות שהיו בולטים מאוד בסביבה, הרשויות התעלמו מקיומם. בשנות ה-90 היו כאן למשל כ-15,000 מהגרים מגאנה וניגריה, גברים ונשים בשיעור שווה פחות או יותר. חלקם הגדול משכיל ובגיל הפרייון. רבים הקימו באופן טבעי משפחות. הם יסדו אינספור התארגנויות והתאגדויות: אגודות ספורט, התארגנויות נשים, התאגדות עובדים ועוד.

רוב המהגרים אשר הגיעו לכאן היו נוצרים ובעצם הם מימשו את חלומם של כל נוצרי להגיע לארץ הקודש. אך המהגרים נתקלו כאן בקשיים רבים, לא רק מול הממסד המדינתי, אלא גם מול הממסד הדתי של הכנסיות המקומיות. למשל, כיוון שעבדו בבתי ישראלים-יהודים, יום החופש שלהם היה יום שבת, וכאשר ביקשו להעביר את יום התפילה ליום זה (במקום יום ראשון), נתקלו בהתנגדות וכן בחוסר נכונות להתייחס לצרכיהם המיוחדים. לכן בחרו האפריקאים לא להצטרף לכנסיות הקיימות בארץ והם הקימו להם כנסיות רבות אחרות על פי הזרמים והגוונים השונים אותם הביאו מאפריקה, בעיקר בתל אביב (כ-70 כנסיות בין התחנה המרכזית החדשה לישנה). הכנסייה הייתה עבור המהגרים לא רק מקום לתפילה אלא גם (ואולי בעיקר) מרכז קהילתי ובית רוחני. הכנסיות של המהגרים ידעו לתת מענה למצוקותיהם וצרכיהם השונים. הם חיפשו לעצמם את הקדושה שלהם, בתוך המרחב של ארץ הקודש והכנסייה אפשרה להם חיים – כבני אדם שלמים ולא רק כ"עובדים זרים". בשנת 2000 הוחלט לגרש את המהגרים הללו בטענה כי הם תופסים מקומות עבודה של ישראלים. אולם יש לזכור, המהגרים הגיעו מתוך צורך אמיתי בידיים עובדות בתחומי תעסוקה מסוימים וכאשר גורשו נוצר מחסור גדול בכוח אדם בתחומים אלה. בעקבות הגירוש, רוב קהילות המהגרים האפריקאיות הנוצרית התפרקו ורוב הכנסיות נסגרו. מהגרי עבודה ממשיכים להגיע וקיימת כל הזמן דלת מסתובבת בין היוצאים לנכנסים. בינתיים נוצרה תעשייה גדולה של סוכנויות ומתווכים למיניהם שמרוויחים הון עתק ויש להם כמובן אינטרסים משלהם ודרכי השפעה על השלטון.

לבסוף תיארה פרופ' צבר את הגעתם של מבקשי המקלט מאפריקה – דרך הגבול המצרי. קהילה זו מונה כיום כ-55 אלף איש (15% מסודאן ו-85% מאריתריאה) והם שונים מאוד מקהילת המהגרים הקודמת שהייתה כאן עד שנת 2000: רובם גברים, חלקם קטינים, מעט מאוד משכילים ואחוז גבוה של סובלים מפוסט טראומה עקב התלאות הקשות שעברו במדבר סיני. רובם מרוכזים בדרום ת"א וכן באזור ים המלח ואילת (הם עובדים בתעשיית המלונאות). מבקשי המקלט החליטו לעזוב את מדינתם בגלל המשטר הנורא בהן ובגלל סכנה מוחשית לחייהם. הם בחרו להגיע דווקא לכאן כיוון שהגבול עם מצרים היה פרוץ וכיוון שהשוק הישראלי היה זקוק לעובדים בעבודות שישראלים לא היו מוכנים לעבוד בהן והשכר בהן נמוך. כלומר, חשוב לשים לב שהחברה הישראלית מעודדת הגעה של מהגרים חדשים כדי לעבוד באותם מקצועות.

מבקשי המקלט מתמודדים עם קשיים עצומים מול השלטון הישראלי וגם בתוך עצמם. רבים ממבקשי המקלט שהגיעו בשנים האחרונות לארץ הם מוסלמים, אשר מקיימים את הפולחן הדתי באופן מוצנע מאוד בבתיים פרטיים, בגלל הפחד שהמדינה היהודית והתושבים היהודים יזהו אותם כמוסלמים וקרובים לערבים. קושי נוסף הוא הנתק מהקהילה המוסלמית הערבית בארץ, אשר נובע מהשנאה הגדולה של אנשי דרפור המוסלמים האפריקנים לערבים מוסלמים אשר טבחו בהם בדרפור.

מבקשי המקלט הנוצרים גם כן לא התקבלו תמיד בזרועות פתוחות על ידי הכנסיות המקומיות בארץ. הכנסייה האתיופית למשל לא קיבלה את האריתראים בעקבות הסכסוך בין אתיופיה לאריתריאה. חיי החברה של האריתראים בארץ מאוד מפותחים, אך חייהם הדתיים מוגבלים יותר. המהגרים לא יצרו קהילות וכנסיות משלהן כמו בגל המהגרים הקודם בשנות ה-90. לבסוף, חשוב להסתכל על מבקשי המקלט והמהגרים בתור סובייקטים ולא אובייקטים, בתור אנשים שלקחו אחריות על חייהם, ובאומץ רב החליטו לבצע שינוי, בתור אנשים עם הרבה כוח, עוצמה ואמונה.

האב דוד נויהאוז התמקד באתגרים העומדים בפני הכנסייה הקתולית המקומית בקליטתה את מהגרי העבודה הקתולים, עשרות אלפי אנשים אשר נקלטים לתוך קהילה קתולית קטנה ושבירה. הוא ציין שבישראל חיים היום כ-160,000 אזרחים נוצרים (כ-75% מהם ערבים וכ-25% נוצרים דוברי עברית המשולבים בקרב הרוב היהודי). אוכלוסיית המהגרים מונה כ-250,000 איש (קרוב ל-200,000 מהגרי עבודה וכ-50,000 מבקשי מקלט) ורובה נוצרית. מכאן עולה שאוכלוסיית המהגרים גדולה יותר מאוכלוסיית הנוצרים המקומיים שהם אזרחים ותושבי קבע במדינת ישראל. נויהאוז ציין בפני הקהל ארבעה אתגרים הניצבים בפני הכנסייה הקתולית: (1) הקמת קהילות לשירות המהגרים למימוש חיי האמונה, לתפילה וללימוד (2) סיוע למהגרים להתמודד עם הקשיים והבעיות הקשורות במעמדם בארץ וזכויותיהם (3) ניסיון המהגרים להתמודד עם העולם היהודי הישראלי הסובב אותם ולימוד עברית (4) מתן וחיזוק החינוך הדתי הקתולי לילדי המהגרים הנולדים כאן בארץ. אחד הקשיים הגדולים בעניין זה הוא חוסר העניין והרצון של הילדים, הלומדים בבית ספר חילוני ישראלי ומזדהים עם הרוב היהודי ללמוד לימודי דת נוצריים. הכנסייה צריכה אפוא להיאבק ב"התבוללות של הילדים הנוצרים בחברה היהודית". האב דוד הציג בפני הקהל את ספרי הלימוד שמוציאה הכנסייה בעברית כדי ללמד את הילדים של מהגרי העבודה את עיקרי הנצרות. הכנסייה עושה כל שביכולתה כדי להתגבר על הפילוגים בתוך הקבוצות האתניות השונות, לאחד את כולם יחד ולשלב את המהגרים ומבקשי המקלט בחיי הכנסייה המקומית.

אחרונת הדוברים הייתה האחות מוניקה נבלטה שתיארה את המציאות היום-יומית הקשה של מהגרי העבודה מהפיליפינים. דבריה ריגשו את הקהל בשעה שתיארה את המאבק היום-יומי של אוכלוסייה זו, ברובה נשים, אשר עזבו את משפחותיהן, ילדיהן וארצן על מנת לפרנס את ילדיהם וקרוביהם וחלקן אף התמודדו עם אסונות הטבע הגדולים בארץ מולדתם (כולל סופת הטייפון האחרונה). היא הדגישה את תפקיד הכנסייה כמקום של נחמה ושאיבת כוחות חדשים עבור מהגרי העבודה.

ערב העיון חשף בפני הקהל עולם שלם הסמוי מן העין לרוב רובו של הציבור הישראלי ולכן זכה לתגובות חמות ומרגשות במיוחד.